

Jan Carnelutti, lepidopterolog in mentor – ob 100-letnici rojstva

Besedilo: Slavko Polak in Stanislav Gomboc

Dr. Jan Carnelutti, rojen 30. januarja 1920 v Ljubljani, je bil naš najvidnejši poznavalec metuljev 20. stoletja ter mentor in vzor številnim mlajšim naravoslovcem in biologom. Mnoge začetnike entomologe je prevzelo njegovo navdušenje nad metulji in naravo, mnogim je dal dodatno vzpodbudo in zagon. Številni njegovi učenci so kasneje postali uspešni ljubiteljski entomologi in tudi poklicni biologi. Spominjamo se, da smo si mladi ljubitelji narave kar podajali kljuko njegove natrpne pisarne in vedno si je vzel čas za vsakogar. Svoje znanje je znal prenašati z veliko vnemo in navdušenjem ter pristinimi občutki s terenskega dela, ki jih je opisal do potankosti. Z navdušenjem je znal pripovedovati številne zgodbe, srčno in doživeto, da si se lahko vživel v takratni čas in prostor. Posebno je bil zaslužen tudi za organizirano združevanje entomologov v Sloveniji in nekdanji Jugoslaviji.

Njegov dedek s priimkom Karnel, po rodu iz Fare ob Kolpi, kot tudi njegov oče Ivan sta bila lekarnarja. Oče Ivan je študiral farmacijo na Češkem v Pragi, kjer je spoznal svojo ženo Ano, Janovo mamo. Družina se je zaradi lekarniške dejavnosti pogosto selila. Leta 1923 so se iz Celovca preselili v Cerknico in tam uredili lekarno. Kot napredna in zavedna družina so se aktivno vključevali v dejavnosti takrat ustanovljenega Sokolskega društva v Cerknici. Tu je Jan preživljal mladost, se navdušil za naravo, zlasti žuželke. Za metulje pa ga je navdušil neki nemški zbiratelj, ki je razkazoval eksotične metulje na ljubljanskem sejmišču. V Cerknici je končal osnovno šolo. Po končani gimnaziji – realki v Ljubljani – se je po družinski tradiciji, leta 1940, vpisal na študij farmacije na Univerzi v Beogradu. Študij je moral zaradi izbruha druge svetovne vojne opustiti in se vrniti v Ljubljano. Tja je prispel z zadnjim vlakom iz Beograda.

Že leta 1941 se je v Ljubljani prepisal na študij biologije in kemije. Poleti leta 1941 se je pridružil Osvobodilni fronti, zaradi česar je bil aretiran in interniran v Italijo. Zaprt je bil v Firencah. Zaradi politične dejavnosti je bil sprva obsojen na smrt, kasneje na 20 let zopora. Po kapitulaciji

Jan Carnelutti, 30. I. 1920–8. XI. 2012. Spominjamo se ga po njegovi pozitivni energiji in nalezljivem nasmehu. (foto: Slavko Polak)

Italije, septembra 1943, je bil izpuščen in se je vrnil v Ljubljano, kjer je delal v lekarni. Po koncu vojne je bil nekaj časa zaposlen v Jugoslovanski armadi, in sicer v sanitetni enoti, ter ob tem nadaljeval študij farmacije v Zagrebu. Do leta 1951 je opravil vse izpite, vendar diplome ni nikoli dokončal. V tem času, v letih 1948–51, je vodil očetovo lekarno v Cer-

knici. Leta 1952 je ponovno vpisal študij biologije in kemije na ljubljanski univerzi in leta 1954 postal laborant na Biološkem inštitutu ZRC SAZU. Diplomiral je leta 1960 in se kot asistent zaposlil na istem inštitutu – Biološkem inštitutu Jovana Hadžija; najprej kot samostojni raziskovalec in na koncu kot znanstveni svetnik – ter tam delal do upokojitve leta 1992. Umrli je 8. novembra 2012 v Ljubljani.

Dr. Jan Carnelutti je proučeval predvsem favno metuljev. Skupaj z uglednim entomologom in fiziologom, ki je deloval na Univerzi v Ljubljani, dr. Štefanom Sušcem Michielijem sta poglobljeno proučevala geografske vzorce razširjenosti metuljev. Iz tega obdobja so najbolj znani *Prispevki k favni lepidopterov Slovenije I–III* in dela o alpski favni metuljev v Sloveniji (*Makrolepidopteri Triglavskega narodnega parka in okolice I–III*). Štefan, sicer 13 let mlajši od Jana, je tragično mlad umrl leta 1968, kar je slovensko entomologijo močno prizadelo. Kasneje je Jan sam objavil še dva *Prispevka k favni lepidopterov Slovenije (IV in V)*. Jana Carneluttija je vabila tudi favna drugih, slabše raziskanih predelov tedanje Jugoslavije, predvsem Črne gore, Makedonije in Dalmacije. Njegova obširnejša dela iz

Jan se je po diplomi leta 1960 zaposlil na Biološkem inštitutu ZRC SAZU, kjer je delal do upokojitve. Na fotografiji iz leta 1963 so (z desne proti levi): Milan Prešeren, Jan Carnelutti, Marko Accetto, Maks Wraber, Jovan Hadži, Valter Bohinec, Egon Pretner, za njim Jože Bole, Mitja Zupančič, Janez Matjašič, Vladimir Bartol, Ivo Puncer, Inge Kalan in Savo Brelih. (foto: B. Štajer)

Najraje je zahajal v planine. Na sliki na Titovem vrhu na Šar planini v Makedonij leta 1970. (foto: Andrej Seliškar)

tega obdobja so med drugim štirje pregledni članki o favni Durmitorja. S slovenskimi in drugimi kolegi je redno zahajal v gore po Balkanu in se udeleževal bioloških odprav tudi širše, vse do Grčije. Leta 1976 sta skupaj s sarajevskim kolegom Rizom Sijarićem opisala novo podvrsto munčevega okarčka (*Coenonympha tullia lorkovici*) iz bosanskih planin, leta 1986 pa je po primerkih iz Makedonije opisal novo podvrsto pedica *Amorphogynia necessaria grupchei*. Sam ali v soavtorstvu je objavil 67 znanstvenih in strokovnih prispevkov, ne le o metuljih.

Leta 1981 je doktoriral na Univerzi v Ljubljani z disertacijo *Horološka, ekološka in zoogeografska analiza makrolepidopterov slovenskega ozemlja*. V svoji doktorski disertaciji je predlagal novo biogeografsko delitev Slovenije, ki je med biologi v širši uporabi še danes. Objavljal je v strokovnih in poljudnih revijah. V *Proteusu* je objavil 12 strokovnih prispevkov, o njegovem delu pa pričajo še številni drugi prispevki v zbornikih in drugih revijah. Kot najzaslužnejše Janovo delo velja omeniti prvi pregledni seznam večjih metuljev Slovenije, ki ga je objavil v reviji *Varstvo narave* leta 1992. V njem za Slovenijo navaja za danes veljavnih 1.421 vrst metuljev. To je bil tudi prvi seznam, pripravljen po njegovi opredelitvi glavnih zoogeografskih regij Slovenije.

Poleg znanstvenega dela je imel Jan Carnelutti še odgovoren odnos do popularizacije in širjenja naravoslovja, zlasti entomologije. Bil je en od pobudnikov ustanovitve Slovenskega entomološkega društva, ustanovljenega v prostorih lju-

bljanske univerze 14. marca 1952, ki od leta 1968 nosi ime po našem prezgodaj umrlem entomologu – Štefanu Michieliju (kot pravna oblika je bilo društvo ustanovljeno šele 5. januarja 1978). Društvo je sicer nastalo iz v letu 1950 osnovane Entomološke skupine Biološke sekcije Prirodoslovnega društva Slovenije. Kasneje je bil Jan dolgoletni in prizadevni predsednik tega društva. Sodeloval je tudi pri ponovni ustanovitvi Jugoslovanskega entomološkega društva leta 1969 v Zagrebu, v raznih odborih in uredniških entomoloških revij, nekaj let pa je predsedoval tudi Jugoslovanskemu entomološkemu društvu, katerega zadnji zbor je potekal leta 1989 v Gozdu Martuljku. Od leta 1977 je bil stalni član jugoslovanskega, kasneje slovenskega komiteja pri Evropskem združenju za entomofavnistiko Srednje Evrope (SIEEC). Imel je stike s številnimi evropskimi entomologi in bil od leta 1974 pobudnik za redna terenska in formalna srečanja entomologov dežel v prostoru Alpe-Jadran (Alpe-Adria). Na srečanjih so se srečevali entomologi

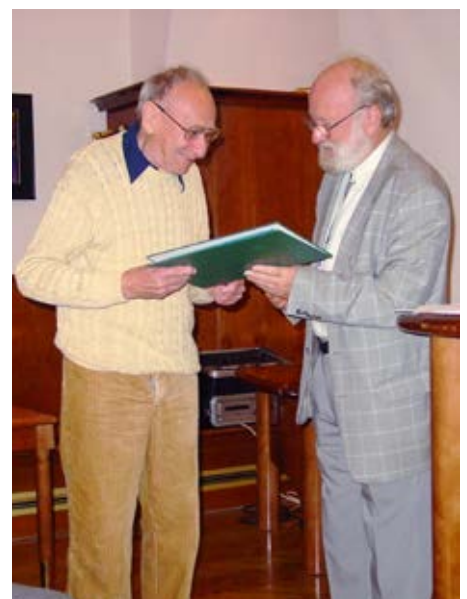
Kot entomolog se je posvečal tudi prenosu znanja na mlajše generacije. Spoštovanega mentorja smo učenci obiskovali tudi v njegovi visoki starosti. Na sliki v Domu starejših občanov Lucija, 23. IX. 2009. (foto: Slavko Polak)

Kot vedno, z metuljnico v roki. Na sliki v Kopačkem ritu na Hrvaškem leta 1987. (foto: Andrej Seliškar)

sosednjih držav, ki so v času železne zaveze sicer redko prihajali skupaj. Tako imenovana Srečanja entomologov sosednjih dežel so postala tradicionalna in odtlej jih Slovensko entomološko društvo Štefana Michielija organizira vsako leto ob istem terminu – tretjo soboto oz. nedeljo v oktobru. Prvega je organiziral prav Jan leta 1974 v Ljubljani.

Za svoje delo je Jan Carnelutti prejel več priznanj: bil je častni član, predsednik in nosilec zlatega znaka Slovenskega entomološkega društva in častni član Hrvaškega entomološkega društva ter leta 1984 izvoljen za dopisnega člana Koroškega naravoslovnega društva. Leta 2006 je prejel častno medaljo SIEEC. Bil je velik ljubitelj planin in član planinskega društva Matica. Za požrtvovalno delo je dobil tudi odlikovanje Planinskega društva

Jan je na Srečanju entomologov sosednjih dežel oktobra 2005 prejel plaketo častnega članstva SEDŠM. (foto: Stanislav Gomboc)

Slovenije. Bil je odlikovan z državnim redom za zasluge za narod, redom za vojaške zasluge s srebrnimi meči in leta 1981 z redom dela z zlatim vencem.

Jan Carnelutti je obvladal več jezikov. Govoril je slovensko, italijansko, nemško, srbsko-hrvaško in je zato tudi prevajal. Obvladal je še lepopisje. Aktivno se je posvečal športu in bil odličen v dosežkih pri

teku in skoku v višino ter presenetljivo dober v metanju krogle. Športu je ves čas sledil. Bil je tudi glasbenik; igral je trobento in violino. Kot predan džezist se je nekaj let po drugi svetovni vojni z glasbo tudi preživljal.

Janov prispevek k entomologiji, zlasti na področju favnistike metuljev, po katerem ga pozna večina domačih in tujih entomo-

logov, je bil v takratnem obdobju nadvse pomemben. Še večja je bila njegova vloga formalnega in neformalnega mentorja mnogim generacijam entomologov, tako v Sloveniji kot v ostalih republikah nekdanje Jugoslavije. Bil je cenjen in spoštovan. Spominjamo se ga po njegovi pozitivni energiji in nalezljivem nasmehu. ✨

Rumeni svišč ali košutnik (*Gentiana lutea*)

Besedilo: Marija Kravanja

Cijan, encijan, grenčica, lecijan, svedrc, zvišč, srčenjak ... To je le nekaj izmed mnogih ljudskih imen te dobro znane zdravilne rastline, katere moč so poznali že v antiki. Zaradi čezmernega nabiranja je postal košutnik ali rumeni svišč (*Gentiana lutea*) v preteklosti na velikem območju svoje razširjenosti, tudi na ozemlju Slovenije, precej redek, zato so ga pred 100 leti avtorji *Spomenice* uvrstili med 13 rastlinskih vrst, za katere so zahtevali z zakonom predpisano absolutno varstvo, tj. prepoved trgiranja, ruvanja in prodaje ter uvedbo stroge kazni za kršitelje.

Košutnik je zelnata trajnica z debelo koreniko, iz katere spomladi najprej poženejo listi, nato pa še debelo, votlo steblo, ki zraste do 1,5 m visoko. Goli suličasti listi z močno izraženimi vzdolžnimi žilami so nameščeni nasprotno; spodnji so kratkopecljati, zgornji pa sedeči. Cvetovi so pecljati, združeni v socvetja na vrhu stebela in v zalistjih zgornjih stebelnih listov. Rumen kolesast venec sestavlja 5 do 6 venčnih krp, ki so mnogo daljše od (zelo kratke) venčne cevi. Plod je do 6 cm dolga mnogosemenska glavica.

Vardjanov (prostoprašnični) košutnik (*Gentiana lutea* subsp. *vardjani*). (foto: Alenka Mihorič)

Bratinski (zrasloprašnični) košutnik (*Gentiana lutea* subsp. *symphyandra*). (foto: Špela Pungaršek)

Razlike med podvrstama košutnika, ki uspevata pri nas:

	<i>Gentiana lutea</i> subsp. <i>vardjani</i> VARDJANOV KOŠUTNIK	<i>Gentiana lutea</i> subsp. <i>symphyandra</i> BRATINSKI KOŠUTNIK
prašnice	že v popku proste (nezasle)	zrasle
podporni listi socvetij	rumeno zeleni, večinoma razločno daljši od socvetij	sinje zeleni, večinoma enako dolgi ali le malo daljši kot socvetja
venčni listi	svetlo rumeni, brez temnih pik	temno rumeni, večinoma temnopikčasti
čašni listi v popku	ni venčka zobcev	konice čašnih listov tvorijo venček zobcev (4–6)
čas cvetenja	julij	2 do 3 tedne za prostoprašničnim košutnikom (julij, avgust)